

УДК 355.43

Дузь-Крятченко О.П., к.військ.н., доцент;

Лисицин Е.М., к.військ.н.

Національний університету оборони України імені Івана Черняховського

Українська національна ідея: якою їй бути?

Украинская национальная идея:
какой ей быть?

Ukrainian national idea: what to be
her?

Резюме. Розглядається важливість формування національної ідеї як духовної об'єднуючої сили нації. Звертається увага на визначальну роль державного керівництва України у справі об'єднання нації в умовах природного цивілізаційного розколу.

Ключові слова: нація, національна ідея, держава, єдність нації, державне стратегічне планування.

Резюме. Рассматривается важность формирования национальной идеи как духовной объединительной силы нации. Обращается внимание на определяющую роль государственного руководства Украины по делу объединения нации в условиях естественного цивилизационного раскола.

Ключевые слова: нация, национальная идея, государство, единство нации, государственное стратегическое планирование.

Resume. Importance of forming of national idea is examined as spiritual unifying force of nation. Attention applies on the qualificatory role of state guidance of Ukraine in matters of association of nation in the conditions of natural civilization dissidence.

Keywords: Nation, national idea, state, unity of nation, state strategic planning.

Постановка проблеми. Були часи, коли держави розвивалися, не маючи за мету попередньо сформульовану, науково обґрунтовану, таку, що охоплює основні аспекти державності, стратегічну ідею. Державні керівники, в усякому разі ті з них, про кого кажуть, що вони залишили свій “слід в історії”, зрозуміло, мали “за душею” якусь ідею, до чогось прагнули, наприклад, воювали, розширили територію, укріплювали державу, поріднюючись з коронованими особами з інших держав, заключали вигідні міждержавні союзи тощо. Та це був метод “спроб і помилок”, характерний для періоду зародження і становлення державності як соціальної інституції. Тоді не йшлося про усвідомлений безпомилковий вибір політичної і соціально-економічної моделі державності, бо ще не існувало теорії держави, а також не існувало того, що тепер називають державним стратегічним плануванням, яке, при опорі на попередньо вибрану і юридично закріплену політичну і соціально-економічну модель державності, передбачає наукове обґрунтування, розроблення та офіційне схвалення основних напрямів розвитку держави і нації, причому з прив'язкою у часі. Розвиток держави при цьому відбувається шляхом ринкового

саморегулювання, якщо мати на увазі найбільш ефективну ліберальну форму державного устрою. Держава лише підтримує або гальмує певні народногосподарські процеси відповідно обраній стратегічній моделі.

Україна отримала незалежність тоді, коли державне стратегічне планування вже стало обов'язковою умовою сталого розвитку успішної за своєю долею сучасної держави. У молодій українській державі створені відповідно сучасним зразкам і працюють державні керівні органи, розроблена і схвалена парламентом Конституція, напрацьовано багато потрібних законів. Але не можна стверджувати, що державне стратегічне планування стало обов'язковою нормою для стилю діяльності органів державного управління України. Чи не стало це причиною майже тупикової ситуації, в якій опинилася Україна у 2013-2014 роках і соціального вибуху, який прийшов услід?

Можна говорити про синдром певної хвороби, якою хворіє українське державне керівництво і яка заважає нормальному розвитку молоді незалежної української держави. Його складовими є нехтування керівною верхівкою самою ідеєю обов'язковості державного стратегічного

планування і “подвійна мораль” у відношенні до практичної сторони останнього: визнання, на словах, і недотримання на ділі.

Назвемо цю хворобу: це всебічна (тобто і державна, і суспільна) не деклараційна (з деклараціями все більш-менш добре) невизначеність щодо тієї моделі України, яка нині складається як результат практичної, тобто реальної державної політики.

Ознаками тієї невизначеності є торохкання політичної і економічної стратегій держави від Верховної Ради до Верховної Ради, від Президента до Президента, від Прем'єр-міністра до Прем'єр-міністра, а також протягом каденції одного й того ж вищого державного посадовця, “роздрай” в державному керівництві і суспільстві щодо ключових питань існування нашої держави: ЄС чи митний союз, НАТО чи ОДКБ, за чи проти російської мови як офіційної, варіанти “газової” політики... Експерти стверджують, що подібний “роздрай” спостерігається сьогодні навіть в “ідеологічних” позиціях так званих “сепаратистів”, що діють на сході і півдні України.

Націю з усіма її прошарками природно чи штучно розідрано на шматки, об'єднати її може тільки загальна ідея. Такою загальною ідеєю може бути або єдина ідеологія, або національна ідея. Єдина ідеологія неприйнятна для України, що постулювано статтею 15 Конституції нашої держави: “...Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова...”. До того ж національна ідея як соціальне явище за смислом є більш широкою, ніж ідеологія, вона включатиме ідеологію, якщо остання існує, національна ж ідея існує завжди поки існує нація.

Метою статті є формування національної ідеї, як об'єднуючого чинника української нації.

Виклад основного матеріалу. Отже, сьогодні об'єднати українську націю може тільки національна ідея. Нажаль, образ такого соціального явища як “національна ідея” не займає сьогодні скільки-небудь помітне місце в нашій національній ментальності. У той же час питання про національну ідею час від часу виноситься на суспільний розгляд, див., наприклад, статті [1, 2, 3], також певне місце займають фундаментальні пророблення (див., наприклад, монографію [4]). До речі, ця монографія є істинним “кладезем” бібліографії з питань, що мають пряме відношення до теми національної ідеї). Не оставимо поза увагою також програмний виступ В. Литвина на з'їзді селянської партії України в 2004 році, збірку статей (приблизно того ж часу) І. Драча під загальною назвою “Українська національна ідея”, статтю Є. Кушнарєва “Новая украинская

национальная идеология – час пробил” (газета “2000”, 24-26 серпня 2006 року).

Узагалі ж питання про національну ідею або ті, що довкола неї, вивчалось багатьма крупними вченими України та зарубіжжя, такими, як М. Грушевський, Д. Донцов, П. Куліш, В. Липинський, І. Лисяк-Рудницький, І. Франко, Н. Бердяєв, М. Бубер, Л. Гумільов, І. Кант, М. Костомаров, Т. Масарик й інші. Цікаво, що, незважаючи на це, не існує однозначного визначення поняття “національна ідея”. Кожне визначення тяжіє, найчастіше, до відображення одного з аспектів цього складного соціального явища. Між тим національну ідею слід вважати первинною по відношенню як до духовних основ державності, так і до стратегічних напрямів матеріального розвитку держави. Саме слідкування національній ідеї стратегій розбудови держави визначає успішний розвиток останньої, її стійкість до будь-яких випробувань. Адже форма державності, яка в своєму розвитку не спирається на національну ідею, довго не живе, вона руйнується і замінюється іншою формою. Прикладом може слугувати СРСР, керівництво якого зробило спробу відмовитися від національної ідеї, прищепивши народу таку, яка не впливала із національної самосвідомості народу комуністичну ідею, а вірніше комуністичну ідеологію. Державна ідеологія має впливати, або в усякому разі не суперечити національній ідеї. Спроба поставити державну ідеологію попереду національної ідеї привела в Радянському Союзі до занепаду національного буття народу, швидкого протиприродного перетворення властивої людям ініціативності та підприємливості в пасивність та байдужість. Знехтувавши національною суттю народу, ідеологи комунізму значною мірою позбавили його якості творця своєї долі. Саме наслідком цього – страшним і невиліковним – й стало повальне пияцтво, що охопило народ.

Отже бачимо, що категорія “національна ідея” є категорією тієї ж ваги, що й категорія “національна безпека”.

Таким чином завжди і особливо сьогодні, коли Україна переживає сплеск громадянської нестабільності, проблема національної ідеї за своєю актуальністю адекватна проблемі національної безпеки.

Справедливість цього висновку підкріплюється теорією, яка має назву “ідеократія” (належить відомому російському ученому П.Н. Савицькому (1895 - 1968). Згідно з цією теорією євразійська держава має будуватися зверху униз, починаючи від

“первісного” духовного імпульсу. Ми не стверджуємо, що ідеократична ідея П.Н. Савицького є прийнятною для України в цілому, але відзначаємо справедливості надання їм визначальної ваги “духовній основі” в справі державотворення. Носієм же цієї “духовної основи” може бути тільки народ, який носить і зберігає в собі коріння національної ідеї і тим самим фундаментальним чином її визначає. А той “духовний імпульс”, який закладається в основу державності, має продукуватися із народної “духовної основи”, інтелігенцією, не виключаючи членів правлячої верхівки. Отже і за П.Н. Савицьким із національною ідеєю треба пов’язувати проблему державотворення.

Але не тільки з питанням українського державотворення пов’язується значення такого феномену як українська національна ідея. Реальне значення української національної ідеї є більш глибоким. Українська національна ідея є стрижнем української цивілізації.

Такий погляд на національну ідею сформульовано К.Х. Іполітовим у матеріалах [5], відповідно до російської національної ідеї. На наш погляд ця формула є важливішим соціологічним теоретичним положенням загального характеру, тому її і розповсюджено нами на українську національну ідею. Український приклад показує, що нація це явище набагато більш довготривале, ніж держава, вона, у загальному сенсі, має і минуле і майбутнє більш далекі, ніж у держави. Отже українська національна ідея, інтегруючи ціннісні орієнтації українського народу протягом століть, відображає його корені, тобто його суть, його ядро і водночас має бути націлена в його майбутнє. Остання обставина надає ще більшої ваги проблемі української національної ідеї. Адже виходить так, що ця проблема є актуальною не тільки сьогодні, тобто проблема української національної ідеї є вічною в тому сенсі, в якому є вічною українська нація.

Звідсіля випливає, що потреби формування національної ідеї мають завжди враховуватися всіма гілками державної влади і всіма суспільними організаціями України.

Порозуміємося з визначенням поняття “національна ідея”.

Очевидно поняття “національна ідея”, по-перше, не може суперечити поняттю “ідея”; по-друге, має бути пов’язаним з поняттям “нація”. При цьому розуміємо під поняттями “ідея” та “нація” наступне:

ідея – це форма осягання в думці явищ об’єктивної реальності, що включає в себе

усвідомлення цілі, і проєкцію подальшого пізнання і практичного перетворення світу [6];

нація – історична спільність людей, яка складається у ході формування спільності їхньої території, економічних зв’язків, літературної мови, деяких особливостей культури і характеру, які складають її ознаки [7].

Нація має власну державу, або змагається за її утворення чи відродження.

Тепер можна назвати три умови існування такого феномену, як національна ідея:

а) має існувати незалежна українська держава в якості форми організації і фундаменту життєздатності української нації, яка є сукупністю етносів, або, якщо держави немає, має існувати в свідомості українського народу воля до самовизначення, яка реалізується у власній національно-визвольній боротьбі;

б) має бути розуміння українським народом себе спільнотою етносів, нацією, окремішою від інших націй, тобто такою, що має окремі, специфічні суто національні культурні риси, які не співпадають з рисами інших націй. Адже народ, що втратив свої національні риси, є денационалізованим людом ... [8]. Тобто поняття “український народ” є тотожним поняттю “українська нація”;

в) має існувати у складі українського народу (української нації), оскільки він (вона) є спільнотою етносів, домінуючий етнос, у ролі якого, очевидно, може бути тільки український етнос. Отож має бути адекватно розвиненим і розповсюдженим у суспільстві все те, що складає українську культуру (мова, релігія, історичні традиції тощо).

Отже [2]: національна ідея це форма ментального осягання нацією свого характерного психологічно-культурного змісту, тобто характерних темпераменту, здібностей, нахилів, звичок, звичаїв, відношення до космосу, у тому числі до землі, на якій живе, до інших народів і націй, а також корінних цінностей свого існування і цілей своєї діяльності, які з останніх впливають.

Як формується національна ідея?

По-перше, національна ідея спирається на історичні коріння, які закладаються століттями, можливо, тисячоліттями, зберігаються за рахунок спадкоємності поколінь і відносно мало змінні з часом. Це те, про що кажуть, що воно присутнє “в крові” людей.

По-друге, національна ідея включає “змінну” складову, яка формується в період

новітньої історії нації і для якої є характерною її перманентна змінність з часом. Ця складова несе з собою культурну (в широкому сенсі поняття “культура”) “модернізацію” нації. Наявність цієї складової відображає розвиток нації, змістом якого є споконвічна підтримка “динамічної рівноваги” між рівнем матеріального і духовного розвитку останньої та станом розвитку її національної ідеї. (Під динамічною рівновагою будемо розуміти добре відомий фізикам стан, коли два процеси безперервно змінюються (якість динамічності), але не незалежно один від одного, а зберігаючи певне співвідношення, певну еквівалентність (якість рівноваги). У нашому випадку та “динамічна рівновага” відображає циклічний (цю якість підмітили П.К. Ситник і А.П. Дербак [2]) процес, який не має кінця доки існує нація. При цій умові як держава і нація, так і національна ідея ніколи не досягнуть свого остаточного пункту на шляху розвитку.

Відмітимо, що при певних обставинах “змінна” складова національної ідеї може зазнавати незвичайно швидкої динаміки, змінюючись буквально протягом місяців, залежно від подій, з якими пов’язані стан і безпека нації. До таких подій можна віднести, як позитивні, глобального значення наукові і технічні досягнення (наприклад, перший політ людини у космос), так і негативні – сполох військових дій, голод, природний катаклізм тощо. Ці зміни є такими, що надають національній ідеї певне підфарбування, не стільки змінюючи її структуру, скільки запускаючи механізм порушення зазначеної вище “динамічної рівноваги”.

Ті ж автори називають національну ідею “стратегічною метою національного прогресу, породженням і виразником національної самосвідомості”. У цьому справедливому визначенні “ховаються” дві важливі складові національної ідеї. Перша: “це форма ментального осягання нацією свого характерного психологічно-культурного змісту, тобто характерних темпераменту, здібностей, нахилів, звичок, звичаїв, відношення до космосу, у тому числі до землі, на якій живе, до інших народів і націй”, яку згадані автори віднесли до поняття “національна самосвідомість”, друга: “це форма ментального осягання корінних цінностей свого існування і цілей своєї діяльності, які із останніх випливають”. Вона-то і віддзеркалює “стратегічну мету національного прогресу”.

Отже, національна ідея є сумою “національної самосвідомості” та “стратегічної мети національного прогресу”.

Ця “формула” влучно інтерпретується за О. Забужко [4]: “Національна ідея повсякчас прагне до перетікання у практично-політичну сферу: споконвічно – людське “хто я?”, чи, стосовно до спільноти, “хто ми?”, необхідно породжує з себе і “що я повинен робити?”.

Специфікою нашого національного руху сьогодні є те, що політичне самовизначення народу, тобто формування держави, вже відбулося, а національну ідею ще не сформовано. Йдеться про ту її складову, яку ми називаємо “стратегічною метою національного прогресу”: за двадцять три роки незалежного існування нашої держави єдиного погляду нації на ключові питання нашого національного розвитку так і не маємо. За останні майже десять років і без того повільний прогресивний розвиток держави ще більше уповільнився, стали давати про себе знати явні ознаки загнивання. На всіх етапах нашої новітньої історії вище державне керівництво України або нехтувало таким важливим аспектом державного управління як стратегічне планування, віддаючи перевагу режиму “ручного керування”, або робило гучні декларативні кроки, розробляючи і затверджуючи окремі керівні документи, однак не добиваючись успіхів у вибудовуванні моделі стратегічно обґрунтованого розвитку держави як системи. Так і маємо дві редакції Стратегії національної безпеки, які за змістом і генеральною ціллю розвитку не пов’язані між собою, та окремі шматки того, що називається Великою стратегією держави.

Висновок. Отже, національна ідея тому і називається національною, що вона повинна об’єднувати націю на відміну від ідеологічних ухилів деяких партій, які, навпаки, роз’єднують її. І наше державне керівництво так і не зрозуміло досі, що запорукою успіху в розбудові новонародженої держави є досягнення єдності нації у складних умовах цивілізаційного розколу. Єдність нації мала стати головною метою розвитку України з перших днів її існування, економічні, політичні, інформаційні, воєнні тощо напрями діяльності мали лише забезпечити досягнення цієї головної мети. І, якщо слідувати такій логіці державного управління, державне стратегічне планування мало стати невід’ємним, життєво важливим інструментом останнього. А вийшло так, що в країні не знайшлося серед живих жодного політичного діяча, який зрозумів би це, а зрозумівши, втілював у життя. У результаті недбале керівництво державою протягом всього періоду незалежності не привело до об’єднання нації навколо головної ідеї розвитку, а лише

дезорієнтувало її. Як наслідок нація, яка роз'єднана на західних і східних, дійшовши до краю збурення діями влади перетворилася на вибухонебезпечну суміш. Залишилося лише підпалити сірник. І його було підпалено – і на Заході, і на Сході. Країна, опинившись на грані громадянської війни, почала втрачати цілісність.

Можна і треба говорити, навіть бити на сполох про відсутність матеріальної і духовної єдності української нації як наслідок відсутності у правлячої еліти усвідомленого розуміння щодо життєвої важливості державного стратегічного планування. У цьому полягає загроза фундаментального характеру національній безпеці нашої держави. Така загроза, як показують події 2013-2014 років, чревата небезпекою загибелі держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. С. Здіорук. На перевалі нашої долі. // Віче. - 1999, № 8 (89). - Стор. 22-28.
2. П.К. Ситник, А.П. Дербак. Духовні засади та механізм формування національної самосвідомості. // Стратегічна панорама. - 1999, №3. - Стор. 146-154.
3. Людмила Таран. "Своя доля. Сон": версія національної ідеї. // Зеркало недели. - 1997, 13 вересня. - Стор. 12.
4. О.С. Забужко. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. Основи. Київ. 1993. 124 стор.
5. К.Х. Ипполитов Идеология Национальной Безопасности. (Методология проблемы). Информационно-аналитический центр Российского союза предприятий безопасности (РСПБ). 1997 год. Розповсюджено через Інтернет. Web-сторінка "Национальная безопасность". webmaster @ nns.ru . Стор.1.
6. Большая советская энциклопедия. Изд. третье. т. 10. 1972, М., Советская энциклопедия, Стор. 42.
7. Большая советская энциклопедия. Изд. третье. т. 17. 1972, М., Советская энциклопедия, Стор. 375.
8. В.А. Смолій, В.С.Степанков. Українська державна ідея. Проблеми формування, еволюції, реалізації. Вид. Альтернативи. Київ. 1997. Стор. 237.